

MARC FERRO

ŞOCUL ISLAMULUI

SECOLELE XVIII–XXI

Traducere: CĂTĂLIN DANDEŞ

În septembrie 2001, o liniștită zi în care cele mai cunoscute
fanatizri și practici sacrificiale, manifestă din
antez de multe zile,

încă odată cu mare parte din cei cincizeci milioani de
musulmani religioși precum și născând, practici care sunt și
de învățare. Cu ce va să se întâmple? Cu un nou secol
de război religios și civilizator? Dar căci lor se
adresă și dezvoltă răsuflarei umanității?

Așa că se prezintă o săptămână de lucru și
discuție, împreună cu invitații din cinci ţări și
cu profesori și cercetători din cinci ţări.

EDITURA ORIZONTURI

Cuvânt-înainte.....	5
PREMISE	7
Pentru a ieși dintr-o viziune occidentală a Istoriei	8
Prima traumă: „Cum am devenit noi sclavii sclavilor strămoșilor noștri?”	21
A doua traumă: Israelul	33
Celălalt dezastru: fragmentarea Pakistanului	38
Familia, acest refugiu inviolabil.....	40
Corpul Islamului „ascultă”.....	44
TENTAȚIILE ISLAMULUI	54
O cronologie din perspectiva Orientului	57
Reformism: întoarcere la surse sau modernitate	63
Tentația comunismului: Islamul revoluționar	98
Tentația naționalistă	119
Revoluția islamică.....	170
Islamizarea modernității.....	195
OCCIDENTUL DEZORIENTAT ORIENTUL DECONCERTAT	223
Orient Islamizarea națiunii sau naționalizarea Islamului.....	237
Glosar.....	249
<i>Mulțumiri</i>	<i>251</i>

ULTIME APARIȚII

FABIO RAGNO	INIȚIERE ÎN MISTERELE ISTORIEI	24.99
LORD KINROSS	ISTORIA IMPERIUL OTOMAN	29.99
JOSEPH POLANSKY	HOROSCOP 2020	19.99
PETER EVANS	SECRETUL LUI ONASSIS	24.99
YVAN VANDEN BERGHE	O ISTORIE A RĂZBOIULUI RECE	24.99
NICOLAE BACIU	YALTA – OCUPAREA ROMÂNIEI DE CĂTRE RUȘI	24.99
MIHAIL DRUMEŞ	CUTEZĂTORII LUMII	24.99
THOMAS KENEALLY	10 CĂRȚI CELEBRE – REPOVESTITE PE SCURT	19.99
PEDRO GOMEZ CARRIZO	LISTA LUI SCHINDLER	19.99
CATHERINE MAILLARD,	CULTURĂ GENERALĂ ÎN 365 DE ZILE	29.99
PATRICIA RIVECCIO	CUM SĂ RĂMÂI MEREU Tânără	19.99
JIM HARRISON	LEGENDELE TOAMNEI	19.99
MĂDĂLINA GĂTEJ	AVOCATUL CASEI	24.99
VICTOR HUGO	NOUA LEGE A PENSIILOR 2019	14.99
GASTON LEROUX	MIZERABILII – REPOVESTITĂ DE PAULINE FRANCIS	14.99
CHARLES DICKENS	FANTOMA DE LA OPERĂ – REPOVESTITĂ DE	14.99
ALEXANDRE DUMAS	PAULINE FRANCIS	
XAVIER DE MONTEPIN	POVESTEÀ CELOR DOUĂ ORAȘE – REPOVESTITĂ DE	14.99
GUY DE MAUPASSANT	DE PAULINE FRANCIS	
HENRY JAMES	CONTELE DE MONTE CRISTO – REPOVESTITĂ DE	14.99
TEODORA COSTEA	PAULINE FRANCIS	
PILAR EYRE	AMANTA SOTULUI	19.99
CHRISTIAN GOESCHEL	GIUVAIERUL	19.99
VERA COWIE	UN CUPLU AUTENTIC	19.99
ROMANE CELEBRE	AGENDA FARMACEUTICĂ ȘI PRODUSE COSMETICE	29.99
COLLEEN MCCULLOUGH	SINGURĂTATEA UNEI REGINE	24.99
SIDNEY SHELDON	MUSSOLINI ȘI HITLER	24.99
A.J.CRONIN	BUNĂTĂȚI PENTRU MESELE FESTIVE ALE	24.99
ERICH SEGAL	SĂRBĂTORILOR DE IARNĂ	
SUSAN HILL	CODUL RUTIER 2019	19.99
JACK ENGELHARD	SFIĐAREA DESTINULUI	22.99
THEODORE DREISER		
ADAM KENNEDY	PASAREA SPIN VOL.1 (336 p.)	14.99
FLORENCE L. BARKLEY	PASAREA SPIN VOL.2 (368 p.)	14.99
FRANÇOISE SAGAN	FURIA ÎNGERILOR (464 p.)	14.99
LOUIS BROMFIELD	GRAN CANARIA (336 p.)	14.99
	LOVE STORY & SINGURA IUBIRE (384 p.)	14.99
	INTRUSUL (240 p.)	24.99
	LADY DE WINTER (336 p.)	14.99
	PROPUNERE INDECENTĂ (272 p.)	14.99
	SORA CARRIE (464 p.)	14.99
	FIDELITATE – JENNIE GERHARDT (368 p.)	24.99
	O TRAGEDIE AMERICANĂ VOL. 1 (360 p.)	14.99
	O TRAGEDIE AMERICANĂ VOL. 2 (360 p.)	14.99
	O TRAGEDIE AMERICANĂ VOL. 3 (360 p.)	14.99
	PRINCIPIUL DOMINOULUI (240 p.)	14.99
	DOMINO VENDETTA (240 p.)	14.99
	MĂTĂNIILE (330 p.)	14.99
	VĂ PLACE BRAHMS? & BONJOUR, TRISTEȚE! (260 p.)	14.99
	LOTUS AMAR (280 p.)	14.99

Pentru a ieși dintr-o viziune occidentală a Iсторiei

2001: atac-surpriză asupra New Yorkului. 1979: revoluție islamică în Iran. De două ori, Occidentul s-a aflat, cu stupoare, în fața unor evenimente neprevăzute, de negădit, de neînțeles.

1979: „revoluție islamică”, doi termeni în aparență incompatibili. Într-adevăr, memoria istorică a Occidentului a disociat întotdeauna religia de idealul revoluționar, de acest iluminism ce a combătut-o. Mai mult încă, în secolul al XX-lea, Islamul apărea ca un supraviețuitor, un fel de arhaism pentru o lume occidentală elevată prin progres, în curs de laicizare, pe drumul către socialism. Din perspectiva dezvoltării lor industriale, încă embrionară, țările Islamului par de două ori mai nepregătite în încercarea de a întreprinde ceea ce, în ochii Occidentului, rămâne prerogativa lumii occidentale: lupta revoluționară dusă de partide „muncitorești”. În plus, de-a lungul secolului, aceste țări din Orient au apărut ca un factor al politicii internaționale, și nu ca unul dintre motoarele sale, care ar anima „mersul istoriei”. Spre exemplu, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, Occidentul n-a vrut să vadă în lupta lor pentru independență decât o manipulare a sovieticilor sau a americanilor. Cincizeci de ani mai devreme, când izbucnea prima criză iraniană, în 1908–1911, la Tabriz, un oraș

industrial în care muncitorii textiliști s-au confruntat cu patronii lor, Internaționala a II-a Socialistă nu vedea decât un mijloc de a combate imperialismul rus și englez în Persia: faptul că un partid socialist se formase acolo, cu tot ce putea implica aceasta, și anume că iranienii aveau o viziune revoluționară asupra viitorului lor, trecea în totalitate neobservat!

Și când, tot în Iran, în 1979, izbucnește revoluția ce îl alungă pe sah de la putere, pentru occidentalii obișnuiți să vadă în revoluțiile trecute din 1789, 1830, 1848 victoria burgheziei asupra alianței dintre tron și altar, ceea ce se petrece acolo, în Persia, și anume alianța clerului șiit cu burghezia bazarului și cu intelectualii împotriva sahului „modernizator”, este de neînțeles. Nicio analiză din epoca respectivă nu se dovedește capabilă să dea un sens preluării puterii de către Khomeiny.

În 2001, după stupoarea provocată de sfârșitul inviolabilității teritoriului american, un fel de opacitate acoperă actele privind atentatele din 11 septembrie. O dovedesc reacțiile de neîncredere ale cetățenilor americanii, care nu înțeleg de ce sunt atacați. O dovedește, de asemenea, absența unor obiective declarate ale acestor atentate comise doar în numele lui Allah, neexplicit revendicate și atribuite, prin urmare, unei nebuloase islamiste*, asociate cu numele lui Osama bin Laden.

O astfel de identificare a unor procese istorice din restul lumii, din afara Occidentului, ne-a făcut indiferenți la anumite forme de evoluție, precum și la probleme provenite din alte părți. Există însă și alte date ce dau măsură acestei incapacități de le analiza în numele Islamului.

* Termenii marcați cu asterisc figurează în glosarul aflat la sfârșitul cărții.

Respect
Este vorba, în primul rând, despre utilizarea unor termeni folosiți de obicei pentru a cunoaște și înțelege trecutul, precum și prezentul societăților occidentale; cel de „religie”, în primă instanță, termen ce ne servește la a compara iudaismul, creștinismul și islamismul, cele trei religii „revelate”, ca și cum la baza lor ar sta aceeași realitate. Deși este adevărat că acest termen de „revelație” incită tocmai la credințe și practici, care, probabil, au fost și rămân comparabile, acestea au variat totuși, dar nu în mod simultan în cele trei religii.

Dar, în timp ce, de-a lungul a multe secole – de la distrugerea Templului din Ierusalim până la crearea statului Israel –, iudaismul a fost, într-adevăr, o religie, și încă una în sensul occidental și actual al termenului, după converțirea lui Constantin, în anul 312 după Iisus, creștinismul a fost asociat cu statul înainte de a fuziona cu el, încât feluritele tipuri de raporturi între Biserică și stat au alimentat întreaga istorie a Occidentului. Dimpotrivă, Islamul este, încă de la origine, în același timp, stat, putere politică și comunitate, ansamblul acestora constituindu-se împreună cu religia. Aceasta nu e doar o simplă porțiune din viață, chiar dacă, în funcție de circumstanțe, adeptii ei trec de la o religiozitate călduță, plină de conformisme, la o credință profundă sau invers, încât distincții, precum separația dintre Biserică și stat sau dintre viața privată și ordinea publică, nu au același sens ca în lumea creștină. Disocierea care poate exista în Occident între aceste instanțe nu implică, întotdeauna și peste tot, o separare ideologică între politic și religios. Islamul este întru câtva o „cultură istorică la care statul se subsumează” (A. Laroui). De fapt, ortodoxia face distincție, încă din secolele al IX-lea și al X-lea, între statul islamic, teocrat de la origini, caz istoric „miraculos”, și

ȘOCUL ISLAMULUI

statele musulmane ulterioare, nonteoocrate și niciodată clericale, care separă politicul de religios.

Astfel, într-o țară musulmană, politicul funcționează într-un raport specific cu religia, arta de a guverna se poate exprima într-un fel particular, de o manieră autonomă, de exemplu, prin formule memorabile. „Regalitatea supraviețuiește necredinței, dar nu și injustiției”, afirmă *Tratatul despre guvernare* al lui Nizam al-Muk, în secolul al XI-lea. S-a creat un fel de teorie a puterii, a guvernării, cum ar fi „Cercul echității”, ce poate căpăta expresii variate, precum în acel tratat din secolul al XII-lea, *Sfaturile șeicului** Harawi către un prinț ayyubid: „Lumea este o grădină al cărei gard este statul; statul este un sistem de guvernare al cărui cap este prințul; prințul este un păstor asistat de armată; armata este compusă din auxiliari întreținuți cu bani; banii sunt un mijloc de subzistență furnizat de supuși; supușii sunt sclavi pe care justiția îi aservește; justiția este legătura prin care se menține echilibrul lumii”.

Acste cazuri nu primesc nimic prin mediare religioasă, dar există altele, despre epoca otomană, pe care le-a studiat Jocelyne Dakhlia și care dovedesc că în societățile occidentale au apărut categorii ale gândirii – adesea preluate din Renan, precum că „într-o țară islamică, politica și religia se contopesc” –, categorii ce ne pot împiedica să înțelegem funcționarea țărilor islamicice. Dar vom reveni asupra acestui punct esențial.

Corolarul acestei dificultăți de a alege termenii apropiati și asociați istoriei țărilor occidentale este identificarea fenomenelor Islamului cu destinele lumii arabe și numai cu ale acesteia.

În mod cert, această identificare este normală și legitimă pentru cel care se referă la nașterea Islamului, la expansiunea lui, la privilegiul exercitat de limba arabă, la răspândirea civilizației, la renașterea naționalismului, adică la rolul wahhabismului, unul dintre leagănele „integrismului”, apărut, de asemenea, în Arabia, țara unde s-a înfăptuit de curând alianța dintre petrol și credință.

Totuși, în ceea ce privește inteligibilitatea fenomenelor din ultimele secole, această identificare riscă să falsifice analiza. Nu pentru că există de patru ori mai puțini musulmani arabi decât nonarabi, și nici pentru că Islamul din Java, de exemplu, se deosebea destul de mult de cel din Arabia sau din Maroc, ci pentru că leagănul regenerării Islamului în secolele al XIX-lea și al XX-lea nu se situează în mod necesar în interiorul lumii arabe, cel puțin după cum s-a putut defini. Astfel, atunci când la sfârșitul secolului al XIX-lea renaște o mișcare națională arabă, ea presupune, pentru cei care o elogiază, Peninsula Arabică și Semiluna fertilă – Siria, Irakul, Palestina –, dar nu și Egiptul care nu este considerat ca fiind o țară arabă. Or, tocmai acolo, în Egipt, se naște una dintre cele mai puternice mișcări de regenerare a Islamului, cea a „Fraților musulmani”.

Mai târziu, după eșecul unor conducători, precum Nasser, care doreau unificarea lumii arabe, suflul revoluției islamică pornește din Iran, și nu din lumea arabă, o revoluție ale cărei efecte zguduiuie o parte a lumii mediteraneene. Ar mai trebui să amintim că mai înainte, la începutul acestui secol, întâia mare mișcare reformistă musulmană s-a afirmat în sâmul lumii tătare și turcești, la congresul de la Baku, luându-și avântul Islamul revoluționar.

În mod sigur, la acea dată, poate chiar de mai multă vreme, Arabia generase wahhabismul, însă India musulmană, cu

SOCUL ISLAMULUI

Wali Allah, cunoștea și ea o mișcare de regenerare, ceea ce înseamnă că voința de regenerare a Islamului a avut mai mulți poli, și nu unul singur.

Astăzi, nebuloasa islamică pe care a însuflarește-o Bin Laden este, cu certitudine, condusă de un arab, dar, în mod sigur, acesta se vrea mai degrabă musulman decât cetățean al unui anume stat sau al unei anumite națiuni. În lupta armată pe care Al Qaida o poartă împotriva Americii, discipolii săi se declară toți afgani, chiar dacă provin din Cecenia, Algeria, Arabia sau de pe alte meleaguri. În imaginarul eroic al populațiilor musulmane, aceștia i-au înlocuit pe palestinieni – pe care, de altfel, îi susțin –, în timp ce palestinienii însăși se doresc a fi atât arabi, cât și musulmani.

Natura celorlalte categorii selectate în vederea unei analize a desfășurării evenimentelor istorice, ca și cea a raporturilor stabilite între acestea – națiune, revoluție, laicizare etc. – constituie, în plus, factori de neînțelegere. Astfel, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, teoreticienii și ideologii, fie ei liberali sau socialiști, găsesc în cursul istoriei un sens și o direcție bine determinate, pe care evoluția ulterioară a evenimentelor le-a confirmat sau infirmat. De pildă, aceștia afirmă că națiunile sunt formațiuni tranzitorii, mai mult sau mai puțin dependente de dezvoltarea burgheziei, că a reprezenta un „progres” în raport cu formațiunile precedente – în cazul de față, sistemul feudal, altundeva, comunitățile, triburile etc. –, dar care vor fi eliminate de dezvoltarea economică sau de revoluție. Aceste idei există și în ziua de astăzi, în epoca globalizării, câteodată susținute de ultraliberali, iar uneori de către nostalgicii leninismului, acești noi sau vechi radicali de stânga care anunță dispariția națiunilor.

La acest diagnostic, ce emană dintr-o analiză aşa-zis „științifică”, se adaugă o judecată morală. Predispuse la roșu sau la brun, crimele statului-națiune au fost atât de grave – în secolul al XX-lea, a se vedea cele ale statelor-națiuni tricolore, englez și francez, în colonii –, încât ideea despre viitor ignoră că acest stat-națiune, pe care societatea occidentală încă îl consideră o garanție a siguranței, a rămas în mare măsură un lucru ce ține de Providență. Dar, în afara lumii occidentale, el a putut, de asemenea, să elibereze coloniile de multe moșteniri ale trecutului.

Exceptând acest proces, se poate observa cu certitudine că statul istoric de „stadiu” sau de „tranzitie” s-a realizat uneori. Când spunem aceasta, ne referim în trecut la dispariția regatului Arles, a statului khazar, a ducatului Burgundiei etc., iar în prezent, la slăbirea acestui stat-națiune, ca urmarea procesului de globalizare, a construcției europene sau a regionalizării. Observăm, în același timp, că el poate reapărea, și acesta este cazul în Armenia sau în Israel, sau că el poate apărea pur și simplu, de exemplu, între Belarus, la locuitorii din Sahara occidentală sau la palestinieni și că glorificarea statului-națiune rămâne una dintre trăsăturile religiei americane.

Exemplele în care evenimentul istoric a dezmințit acest diagnostic asupra sensului istoriei nu lipsesc – trecutul recent a furnizat destule. Însă acesta s-a perpetuat timp de multă vreme: astfel, chiar la începutul anilor '50, comuniștii algerieni negau că în această țară ar fi existat o problemă națională, afirmând că problema era esențialmente socială, că naționalismul „deturna” istoria din cursul său. Această poziție doctrinară nu era deloc recentă. Astfel, în 1916, în plin război mondial, în timp ce sub auspiciile țărilor neutre

ȘOCUL ISLAMULUI

s-a reunit la Lausanne o Conferință a naționalităților la care au participat egipteni, tătari, polonezi, tunisieni... – 27 de națiuni –, revoluționari socialisti care se aflau atunci în Elveția – Lenin, Martov, și nu numai ei – ignorau complet existența acestei Conferințe, într-atât revendicările naționale li se păreau depășite și străine de proiectul lor social și revoluționar și de însăși ideea pe care și-o făceau despre derularea istoriei.

Inclusiv conceptul de revoluție s-a restrâns la definiția sa occidentală. Dar, pe de altă parte, în mai 1918, întrebându-se care ar fi spațiul cel mai potrivit pentru succesul revoluției mondiale, în vreme ce se derula una chiar sub ochii lui, Konstantin Trojanovski, un militant revoluționar, considera că, având avantajul unui cler puternic, o tradiție în rezistență la invazii și fiind situată între lumea turcă, lumea indomusulmană și lumea arabă, fără îndoială Persia și granițele sale erau cele mai potrivite să servească drept răscruce de drumuri și leagăn al revoluției viitoare. Această judecată însemna că revoluția rusă nu avea pentru toți aceeași semnificație pe care i-o dădeau animatorii săi. De fapt, în Iran, Afganistan, Caucazia, revoluția din 1917 nu era perceptată ca o mișcare socialistă sau ca o manifestare a luptei de clasă, ci, mai degrabă, ca o deșteptare a națiunilor ce se eliberau de sub stăpânirea Imperiului Tarist. Pentru aceste țări, principalele evenimente nu erau zilele din aprilie sau din octombrie, cum o repeta *vulgata* occidentală, comunistă sau nu, ci întrunirea mișcării musulmane la Kazan, în mai, sau nașterea unor noi state musulmane, precum cel al uzbecilor la Kokand, în Ferghana.

Astfel, conținutul dat ideii de revoluție, semnificația și importanța mișcărilor naționale, utilizarea unor termeni cu semnificație variabilă – fie că e vorba despre stat, despre

națiune, despre luptă de clasă sau despre „națiunile proletare”, concept imaginat de tătarul Sultan Galiev – sunt tot atâtea proiecte, instanțe, idei ce se întrețes și interferează pentru a diferenția sensul acestor evenimente și a le face mai greu de înțeles.

*

Un alt factor care îngreunează înțelegerea acestui fenomen îl reprezintă viziunea eurocentrică a derulării istoriei și care predetermină sistemele noastre de interpretare. În acest mod de a vedea trecutul este dominantă ideea că la sfârșitul secolului al XVI-lea, după cum a arătat Fernand Braudel, dinamica activităților economice se deplasează, după cucerirea Americii, dinspre Mediterana către Atlantic. Or, această răsturnare de situație a avut ca efect, printre altele, deplasarea atenției occidentalilor, astfel încât țările din Orient n-au mai fost percepute, ulterior, decât parțial.

Și totuși, acest secol al XVI-lea este în egală măsură marcat de apogeul celor trei imperii musulmane: Imperiul Otoman, cel al dinastiei Safavide din Persia și cel al Marelui Mogul din India. Umbra aruncată de cucerirea Americilor, de lupta dintre Spania și Imperiul Otoman, de bătălia de la Lepanto ascunde astfel privirii Occidentului războiul sunniților* otomani cu șiiții* Persiei Safavide, invazia Indiei de către afgani și ocuparea Delhiului de către Nadir Shah. Renumele Seviliei sau al Amsterdamului, fascinația aurului din Potosí (Bolivia) duc la pierderea interesului pentru Damasc, Bagdad sau pentru Buhara și, ulterior, Isfahan.

Analizând raporturile dintre aceste lumi și Occident, din punctul de vedere al acestora, și nu din cel al Europei, se

SOCUL ISLAMULUI

impun câteva constatări. Deși simple, ele nu sunt neapărat evidente, dacă se păstrează o viziune și o schemă eurocentrică a istoriei. Se știe deja că această *vulgata* percepse expansiunea europeană ca pe o căutare a mirodeniilor și a aurului, o voință de a creștina și apoi un apogeu imperialist al dominației mondiale în numele progresului și al civilizației. Această intensă activitate era susținută de o mare parte a opiniei publice, care stârnea rivalitatea puterilor coloniale, înainte ca Statele Unite și Japonia să devină *outsideri* și apoi rivali ai vechii Europe.

Această istorie se află sub semnul dezvoltării sau al decadenței, al continuității sau rupturii, al energiei agentilor săi, preoți sau războinici, seniori sau neguțători, muncitori, capitaliști sau cadre de conducere. Lumile Islamului par, privite din această perspectivă, imobile: „Noi ne mișcăm, dar ei nu avansează; i-am găsit într-un stadiu primitiv, spune occidentalul, încă mai poartă aceleași veșminte”.

Atunci când reconstituie istoria altora, concepția occidentală este, de asemenea, uniformă și neschimbată.

„Ar trebui să creăm acum un partid francez”, declara, în 1998, șeful unei vechi wilaya (regiune militară) din timpul războiului din Algeria. El reacționa prin această exclamație, sub formă de butadă, la deriva criminală îndurată de țara sa. „Nu suntem nici arabi, nici musulmani, ci mediteraneeni din Magreb”, adăuga el, incriminând astfel politica de arabizare și islamizare ce a fost practicată după obținerea independenței. În mod cert, în fața colonialismului francez, mulți algerieni au dorit a fi arabi, iar Islamul i-a ajutat să-și asume și consolideze identitatea. Astfel, din refugiu, Islamul lor devenise o forță, o energie.

Însă attributele acestei identități pot varia în funcție de nevoi, de urgențe.